

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію МУРАШКІНОЇ Мар'яни Зіновіївної «Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії», подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Актуальність теми. Дисертаційна робота Мурашкіної Мар'яни Зіновіївної присвячена актуальній темі сучасних міжнародних відносин – аналізу та осмисленню форм суперництва і взаємодії трьох великих конкуруючих держав — Росії, США і Китаю у центральноазійському регіоні в умовах постбіполярного світопорядку.

Особливої актуальності досліджуваній темі надає низка чинників довгострокового світового значення, зокрема, загострення глобальних проблем, серед яких однією з найбільш вагомих є планетарна криза енергетичних ресурсів, а також боротьба зі міжнародним тероризмом, що безпосередньо пов'язані з центральноазійським регіоном. Саме тому нині та у середньостроковій перспективі особлива увага світових акторів прикута до Центральної Азії. Окремо додамо, що тема є актуальною для зовнішньополітичної діяльності України у зв'язку з потребою поглиблення відносин з країнами Центральної Азії та США і Китаєм.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним потребам науки і практики. За тематичною спрямованістю дисертація відповідає тематиці науково-дослідних робіт Чорноморського державного університету імені Петра Могили під назвою «Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність», а також комплексними дослідженнями міжнародних відносин, що розробляються в Миколаївському регіональному центрі політичних досліджень на базі ЧДУ імені Петра Могили (номер державної реєстрації — 0114U005542).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи сформульовано чітко, логічно, послідовно та аргументованими і змістовними. Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; опрацюванням зарубіжних та вітчизняних джерел; застосуванням сучасних методів дослідження; апробацією результатів роботи, а також впровадженням їх у практичну діяльність владних структур України.

Істотним досягненням дисертантки можна вважати той факт, що М.З. Мурашкіна на новому рівні дала оцінку геополітичного та гео економічного статусу Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин, з'ясувала, що статус регіону визначається, з одного боку, стратегічною важливістю розташування, багатством сировинних ресурсів, транзитним потенціалом, а з другого боку – слабким економічним розвитком, безпековою вразливістю, низькою чисельністю населення, що заохочує великі держави змагатися за

вплив у регіоні.

Авторкою підкреслено, що стратегічними імперативами Росії, США і Китаю в центральназійському регіоні є закріплення власних геополітичних позицій та протидія посиленню впливу конкуруючих великих держав, поглиблення суперництва та взаємодії Росії, США та Китаю у Центральній Азії в умовах постбіполярного світопорядку. Авторка встановила, що нині Китаю вдалося досягти найбільших практичних успіхів у реалізації своєї економічної та енергетичної стратегії в регіоні, тоді як ключові геоекономічні проекти Росії та США ще перебувають на етапі інституційного оформлення та переговорного процесу.

З огляду на вищезазначене дисертаційна робота М.З. Мурашкіної є актуальною не лише для теорії міжнародних відносин, але й для практичної діяльності Міністерства закордонних справ України та дипломатичних представництв за кордоном.

Обрана методологія та методи дослідження дали змогу сформувати досить чітку і логічну структуру дослідження.

Вдале поєднання структурно-функціонального та системного аналізу дозволило автору всебічно розкрити специфіку і характерні риси об'єкту дослідження як складної, відносно самостійної системи, що є елементом глобального світового порядку, що у свою чергу дало можливість використовувати у процесі дослідження єдність множинності елементів: структурних, функціональних, генетичних, об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Компаративний метод, а також методи синтезу і факторного аналізу уможливили використання конкретних вже існуючих даних для аналізу реального стану та характеру взаємодії між різними суб'єктами міжнародних відносин в регіоні Центральної Азії, розглядати ситуацію в центральназійському регіоні в контексті специфіки системних зв'язків, які там склалися, дозволили зважати на стан нестійкої рівноваги міжнародно-політичної системи і визначати зони «біфуркації» системи на прикладі регіону Центральної Азії та віднаходити слабкі місця, які загрожують стабільності глобальної міжнародної системи.

Історичний метод використовувався на всіх етапах дослідження і дозволив проаналізувати історичні підвалини та еволюцію цивілізаційного розвитку політичного регіону Центральної Азії та сучасний стан цих відносин;

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, переконливо обґрунтовані, оскільки їх достовірність ґрунтується на широкій джерельній базі зарубіжних та вітчизняних науковців. Достовірність одержаних наукових результатів підтверджується великою кількістю оригінальних джерел та їх перевірки шляхом порівняльного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна полягає у тому, що на основі опрацювання теоретичних і методологічних засад, узагальнення та порівняння політики провідних акторів світу щодо країн Центральної Азії та ролі субрегіональних організацій у забезпеченні

національної безпеки зазначених країн регіону, автором проведено комплексне дослідження імперативів Росії, США та Китаю в Центральній Азії. Найбільш суттєвими результатами проведених досліджень, які мають наукову новизну і виносяться на захист є такі:

вперше:

- з'ясовано, що стратегічними цілями трьох великих світових акторів — Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії є закріплення власних геополітичних позицій та запобігання посиленню впливу конкурентних держав,

- обґрунтовано, що Росія, США і Китай для досягнення власних інтересів у центральноазійському регіоні використовують багатосторонні механізми співпраці, разом з цим суперечливі інтереси реалізуються ними переважно шляхом укладення двосторонніх домовленостей із країнами Центральної Азії;

уточнено:

- осмислення геоекономічного суперництва та форм взаємодії Росії, США та Китаю у Центральній Азії в умовах постбіполярного світопорядку і з'ясовано, що нині Китай досягнув найбільших успіхів у досягненні своїх стратегічних задумів в регіоні.

- зміст військово-політичних відносин трьох великих держав з країнами Центральної Азії, впливу їх взаємодії і суперництва на формування в регіоні нової безпекової політики;

набули подальшого розвитку:

- аналіз чинників геополітичного та геоекономічного статусу Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин. Визначено, що статус регіону визначається стратегічною важливістю розташування, багатством на ресурси, транзитним потенціалом, а разом з цим відносно слабким економічним розвитком, безпековою вразливістю, низькою чисельністю населення, що провокує великі держави змагатися за закріплення власного впливу у регіоні;

- дослідження концептуально-теоретичних засад та джерельної бази тематики суперництва та взаємодії Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії та поняттєво-категорійний апарат за темою дослідження, зокрема щодо уточнення особливостей використання поняття «Центральна Азія» в сучасних наукових дослідженнях.

Варто відзначити, що всі елементи наукової новизни сформульовано коректно, їх кількість та кваліфікація відповідають нормативним вимогам до кандидатських дисертацій, у них конкретно зазначено, чим саме отримані положення відрізняються від вже відомих, а також вказано, які саме результати можна одержати при використанні сформульованих положень.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

У першому розділі дисертаційного дослідження розкрито теоретичні підходи щодо визначення меж регіону Центральна Азія, проаналізовано джерельну базу дослідження та стан наукової розробки теми. Сформульовано два основні підходи до визначення поняття і меж центральноазійського регіону.

Визначено, що основною інформаційною базою дослідження є офіційні документи законодавчої і виконавчої влади, а також акти Президентів Росії США і Китаю; документи міжнародних організацій, програмні заяви політичних лідерів трьох великих держав, а також лідерів країн Центральної Азії, двосторонні і багатосторонні міждержавні угоди тощо.

Авторка приділила увагу академічному і політологічному дискурсу щодо теми роботи та висновків, незважаючи на значну кількість праць, присвячених темі дослідження, оскільки в існуючих джерелах розкриті не всі сучасні аспекти цієї проблематики, а велика кількість питань розглядається однобоко, враховуючи лише інтереси тих держав, громадянами яких є автори досліджень.

Висновки до першого розділу представлено автором на основі комплексного аналізу джерел. Пункти висновків у повній мірі висвітлюють результати поставлених автором задач.

У другому розділі роботи представлено результати аналізу стану, умов і складових формування геополітичного і геоекономічного статусу країн Центральної Азії. Авторкою визначено, що поряд зі значними запасами нафти і газу, покладами урану і кольорових металів, країни Центральної Азії не мають потужних економік і армій, перебувають в залежності від Росії і під тиском Китаю і США, а енергетичні ресурси використовуються ними, як зовнішньополітичний інструмент для маневрування на міжнародній арені.

Висновки до другого розділу обґрунтовані і достовірні, що підтверджуються опрацюванням значної кількості аналітичного матеріалу та широким застосуванням наукових методів і підходів дослідження. Розділ характеризується систематизованим аналізом.

У третьому розділі авторкою визначено головні питання, навколо яких спостерігається суперництво великих держав у регіоні таких, як доступ до енергоносіїв, геостратегічне значення регіону, економічного і політичного зв'язку між Близьким Сходом та Східною і Південною Азією, а також проблеми, пов'язані із ситуацією в Афганістані та загрозою наркотрафіку.

Висновки і пропозиції третього розділу достовірні та обґрунтовані і визначаються науковою новизною та практичною значимістю результатів дослідження автора.

Для досягнення поставленої мети у роботі було окреслено задачі, на які автором дано обґрунтовані відповіді. Це вимагало ретельного опрацювання вітчизняних і зарубіжних джерел, значного масиву статистичної інформації, застосування різноманітних методів та підходів досліджень. Загальні висновки логічно випливають зі змісту роботи, у концентрованому вигляді відображають основні результати дисертаційної роботи. Вивчення матеріалів дисертації дозволяє зробити висновок, що наукові результати, отримані автором, базуються на ґрунтовній та всебічній розробці проблеми, що досліджується, аналізі різних підходів до її вирішення, використанні великого масиву літературних джерел. Результати досліджень мають достатній ступінь достовірності, яка обумовлена використанням великого обсягу аналітичних і статистичних даних, а також сучасними методами наукових досліджень, як і

названі вище. Отже, можна стверджувати, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.

Теоретичні й практичні положення дисертації та введений в обіг фактологічний матеріал мають суттєве значення для вітчизняної політичної науки, оскільки об'єкт дисертаційного дослідження набуває особливого значення в умовах посилення азіацентричних тенденцій в сучасній світовій системі.

Наукові матеріали та висновки дисертації можуть бути використані при підготовці спеціалізованих курсів з політології, міжнародних відносин і зовнішньої політики. Дисертаційні матеріали можуть бути використані у практичній діяльності Міністерства закордонних справ України, інших центральних органів виконавчої влади та відомств до компетенції яких, входить питання представлення інтересів України в регіоні Центральної Азії.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні положення роботи викладені автором у 15 публікаціях, із них: 9 статей у фахових виданнях, 2 з яких опубліковані у закордонних, 6 – у тезах наукових конференцій.

Варто наголосити, що в опублікованих працях відображено основні наукові положення та результати дисертаційної роботи. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ВАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Відповідні публікації висвітлюють основні наукові положення дисертації, зокрема ті, які автор виносить на захист.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Основні наукові положення, отримані результати і рекомендації виконаного дисертаційного дослідження досить повно відбито в авторефераті. Автореферат відповідає вимогам, що ставляться МОН України до авторефератів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Звертаємо увагу на те, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Отже, дисертаційна робота Мурашкіної М.З. за змістом, логікою побудови основних композиційних частин, а також за оформленням відповідає вимогам ВАК України, викладеним в «Основних вимогах до дисертацій і авторефератів дисертацій».

Дискусійні положення та зауваження. Відзначаючи безперечні вагомні наукові й методологічні здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне висловити свої зауваження та побажання:

По-перше. Дисертаційна робота базується на широкій джерельній базі, що посилює аргументованість висновків і результатів дослідження. Однак, в аналізі теоретичних і методологічних засад дослідження подекуди відсутні

критичні судження, а також має місце сприйняття автором окремих результатів досліджень як доведений факт. Також, дисертація дещо переважена цитатами російських документів і літератури, які для автора часто є і джерелом інформації, і підтвердженням його думки, і аргументом. Зустрічаються місця, коли дисертант замість власних оцінок, використовує думки інших дослідників.

По-друге. В дисертації недостатньо повно розкрито питання впливу нетрадиційних акторів міжнародних відносин на прийняття і реалізацію міжнародно-політичних рішень, дане положення потребує чіткішої позиції автора роботи.

По-третє. Продемонстроване дисертантом ефективне оперування теоретичними та прикладними аспектами формування та реалізації зовнішньополітичних стратегій сучасних держав у безпековій сфері, варто було б застосувати для більш детального подання особливостей американського підходу до формування довірливих союзницьких відносин, зокрема американсько-європейського стратегічного партнерства.

По-четверте. Безперечно наукову цінність становить авторський аналіз і відповідний висновок, щодо вирішення проблеми стабілізації ситуації в центральноазійському регіоні після виведення коаліційних військ із Афганістану. Авторка вважає, що позитивним вирішенням зазначеної проблеми могло б стати багатостороннє залучення міжнародних організацій (НАТО, ОДКБ, ШОС, ОБСЄ) з метою вироблення спільних механізмів протидії тероризму, екстремізму, наркотрафіку, торгівлі зброєю і людьми. Реалізація такої стратегії відповідала б довгостроковим інтересам всіх сторін, зацікавлених у стабільності та миру в регіоні.

Авторкою зроблено висновок, що: «небезпечним варіантом розвитку подій є можливість розподілу сфер військово-політичного впливу в регіоні між глобальними гравцями у разі посилення політичної конфронтації між Росією, США та Китаєм, а Україна, маючи великий досвід участі в миротворчих місіях під егідою міжнародних організацій (зокрема, в колишній Югославії, в Іраку тощо), могла би зробити свій внесок у багатосторонні зусилля щодо забезпечення миру та стабільності в Центральній Азії, посилюючи свій авторитет у світі загалом та особливо в цьому багатому на енергоносії та стратегічно важливому регіоні». Проте, на жаль, викликає сумнів однозначність такого впливу на національні інтереси України, враховуючи українські реалії сьогодення.

По-п'яте. В дисертації вперше розглянуті аспекти диверсифікації залученості Росії, США та Китаю до процесів у Центральній Азії, що є передумовою збереження балансу сил в регіоні та запобігання в найближчій перспективі домінуванню тут якогось одного із суб'єктів великої центральноазійської «гри». Визначено, що у безпековій сфері найбільшу активність виявляють США, Китай став головним торговельним партнером для країн регіону, а для Росії ж головним інструментом впливу виступають інтеграційні проекти. Авторкою відзначено, що Києву важливо враховувати наведені особливості – з метою формування ефективної стратегії реалізації

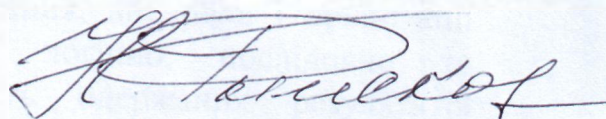
українських державних інтересів у регіоні та оптимального вибору партнерів для взаємодії в тих чи інших сферах міжнародної діяльності. Проте, викликає сумнів однозначність такого впливу на рішення щодо національних інтересів України.

По-шосте. Аналіз інтересів таких великих держав, як Росія, США і Китай в сучасній нестаціонарній системі міжнародних відносин є актуальним з точки зору структурування та прогнозування зовнішньополітичної стратегії провідних акторів міжнародних відносин. Разом з тим, у дисертаційному дослідженні необхідно структурувати практичні рекомендації щодо врахування особливостей як глобальної стратегії цих держав, так і їх зовнішньої політики у сфері сприяння розвитку в контексті реалізації зовнішньої політики України як на дво- так і багатосторонньому рівні.

Водночас дисертація М.З. Мурашкіної «Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії» виконана на високому науково-теоретичному рівні, що знайшло відображення в продуманих і аргументованих висновках, які складають науковий підсумок дисертаційної праці. Зроблені у відгуку зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Текст автореферату повністю відповідає змісту дисертації, подає перелік публікацій, в яких викладено основні результати дослідження.

Висновок. За змістом, науковою значимістю, обсягом, рівнем оформлення дисертаційна робота М.З. Мурашкіної «Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії» представлена на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук має завершений характер, відповідає вимогам п. 9, 11, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор Мурашкіна Мар'яна Зіновіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

Офіційний опонент –
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.М. Рижков

«4» грудня 2015 року

Підпис Рижкова М.М. засвідчую: